

Salut, democràcia i llibertat. Els dilemes de la pandèmia.

Jordi Muñoz

Professor de polítiques a la Universitat de Barcelona

Membre del Consell Assessor de la Fundació Catalunya Europa

La pandèmia de la COVID-19 ha plantejat moltes situacions inèdites per les nostres societats, i també pels nostres sistemes polítics. Per primer cop en 100 anys una pandèmia global d'aquestes característiques ha obligat governs de tot el món a imposar mesures estrictes de tancament i confinament de la població. La pandèmia ha tingut un efecte, en primera instància, sobre els sistemes sanitaris, però també sobre la resta de serveis públics, com l'educació o l'atenció social.

Tanmateix, més enllà d'això, el COVID-19 ha plantejat una sèrie de reptes més de fons als sistemes polítics democràtics. Podem caracteritzar analíticament aquests reptes com una sèrie de dilemes als quals les democràcies contemporànies s'han hagut d'enfrontar.

“Els governs locals i regionals, els parlaments i les institucions garantistes de drets han perdut atribucions o capacitat d'incidència en favor dels executius.”

En primer lloc, hi ha un dilema sobre la governança en temps de pandèmia. L'emergència sanitària ha provocat la necessitat de coordinació dels poders públics i la incorporació de l'expertesa tècnica (epidemiològica, en primera instància) al procés de presa de decisions al més alt nivell. Aquesta necessitat de coordinació i expertesa ha tingut traduccions institucionals variables. Mentre que en alguns països s'hi ha imposat una lògica de cooperació inter-institucional, en d'altres han dominat una lògica de centralització del

poder en executius (centrals) reforçats mitjançant poders especials, afeblint així la divisió de poders horitzontal i vertical. Els governs locals i regionals, els parlaments i les institucions garantistes de drets han perdut atribucions o capacitat d'incidència en favor dels executius. En alguns països, aquesta concentració de poders especials s'ha estès més enllà del moment crític de la pandèmia i amenaça d'alterar de manera estructural l'equilibri polític en direcció a l'autoritarisme. Una certa fascinació pel model xinès, o el cas Hongria en són els millors exemples, probablement.

“Si de l'anterior crisi econòmica se'n va generar el que alguns autors han denominat un “moment populista”, d'aquesta en podria sortir un “moment tecnocràtic”.

En paral·lel a aquesta tendència a la concentració del poder, hi ha la qüestió de la incorporació de l'expertesa tècnica al procés de presa de decisions. Tot i que és necessària, pot prendre diverses formes. Una d'elles és la del govern tecnocràtic, basat en l'expertesa com a font de legitimitat, que passa per sobre del pluralisme propi de la democràcia de partits. Si de l'anterior crisi econòmica se'n va generar el que alguns autors han denominat un “moment populista”, d'aquesta en podria sortir un “moment tecnocràtic”, especialment si en la fase de reconstrucció el recurs a experts economistes – com estan plantejant alguns països- substitueix o tapa els debats ideològics.

En segon lloc, hi ha un dilema potencial entre la confiança social i la cooperació, d'una banda, o l'ús d'instruments coercitius i disciplinaris en el control de la població per tal de garantir les mesures de distància i confinament. La resposta basada en la distància física requereix, per ser efectiva, del compliment de normes molt estrictes i detallades per part de la població. Això genera el que és coneix com un problema de coordinació o d'acció col·lectiva: les accions dels individus tenen conseqüències col·lectives, i en el càlcul estrictament individual de costos i beneficis, els incentius individuals poden portar cap a la no-cooperació. Hi ha, essencialment, dues grans alternatives per superar aquests dilemes d'acció col·lectiva: la confiança i cooperació entre ciutadania i institucions, basada en una lògica de reciprocitat, o la coerció i la disciplina imposada de manera vertical per les

autoritats. Mentre que la solució cooperativa requereix d'uns nivells de confiança social que no són fàcils ni ràpids de construir, la solució coercitiva pot portar (i de fet ha portat) a vulneracions dels drets i llibertats individuals. La singularitat d'aquesta crisi és que la preservació de la salut (i, en darrera instància, de la vida) pot ser un criteri que porti bona part de la ciutadania a acceptar aquestes limitacions.

Finalment, hi ha també un trilema de la pandèmia, entre salut, economia i llibertat. La tensió entre salut i llibertat no és l'única que la pandèmia posa sobre la taula: també hi ha el dilema entre salut i economia. Hi ha qui argumenta que no hi ha tensió entre economia i salut, i posa com a exemple el cas de la pandèmia de la grip de 1918, quan les ciutats dels EUA que van adoptar mesures més restrictives i van patir menys mortaldat van experimentar, posteriorment, un millor desenvolupament econòmic. Ara bé, això pot ser cert en el llarg termini, per bé que és incert, perquè avui les condicions econòmiques, tecnològiques i demogràfiques són molt diferents, i la naturalesa de la malaltia també ho és. Però en tot cas, fins i tot si fos cert en el llarg termini, la tensió entre la necessitat de confinaments estrictes i el funcionament de l'economia en el curt termini és evident.

“El repte que ens planteja el COVID-19 pels mesos (i potser anys) que vindran el podem caracteritzar com un trilema entre salut, creixement econòmic i preservació de les llibertats.”

De fet, si integrem aquestes dues tensions, el repte que ens planteja el COVID-19 pels mesos (i potser anys) que vindran el podem caracteritzar com un trilema entre salut, creixement econòmic i preservació de les llibertats, com han plantejat alguns analistes (per exemple, Harold James o Matthew M. Kavanagh). En les circumstàncies actuals, sembla difícil garantir-les totes tres alhora. I es planteja la incòmoda tria sobre a quin dels tres principis volem renunciar. Si volem preservar a tota costa la llibertat individual i l'economia, com plantegen per exemple els sectors més conservadors als EUA (i no només), ens podem trobar ràpidament amb una catàstrofe sanitària i humana de grans dimensions, com està passant ja a alguns estats dels EUA, per exemple.

Una alternativa seria renunciar a determinades llibertats per mirar de fer compatible l'economia i la salut, mitjançant l'adopció de mesures com les de la Xina: tecnologies de seguiment de casos i contactes, tancaments selectius, quarantenes obligatòries, etc. Es tracta de buscar estratègies més quirúrgiques que evitin un nou confinament total de la població per preservar l'economia. Però aquestes estratègies poden suposar vulneracions de la privacitat i de les llibertats individuals. Per contra, preservar la salut i la llibertat individual és complicat, perquè sense mecanismes per imposar els tancaments selectius, davant d'un rebrot fàcilment podem trobar-nos en noves situacions de necessitat de confinament total de la població, amb conseqüències econòmiques potencialment catastròfiques i que, en tot cas, segons com es gestionin, poden suposar també limitar llibertats. D'aquest trilema, tanmateix, se'n podria escapar mitjançant la combinació de mecanismes de redistribució i forta intervenció pública en l'economia per preservar el benestar de la població durant la crisi, i amb l'ús de tecnologies de codi obert que permetin el seguiment de casos però que alhora puguin garantir la privacitat.

“Davant la por al virus, els ciutadans es mostren més disposats a acceptar poders forts i restriccions de drets.”

En tot cas, l'anàlisi d'aquests dilemes és important perquè la profunditat de la crisi associada a la pandèmia de 2020 té potencial per esdevenir una conjuntura crítica (*critical juncture*) en l'evolució dels nostres sistemes polítics. En bona mesura, la magnitud i naturalesa dels dilemes que planteja pot reconfigurar l'estructura de preferències polítiques, si més no en el curt termini. Davant la por al virus, els ciutadans es mostren més disposats a acceptar poders forts i restriccions de drets. Però fins i tot si les preferències ciutadanes es mouen només transitòriament cap a l'autoritarisme, els governants podrien aprofitar aquesta finestra d'oportunitat per introduir reformes legislatives i/o institucionals, que podrien ser més duradores i modificar substancialment l'equilibri político-institucional. Un ambient favorable a la introducció de determinades mesures limitadores de les llibertats o del pluralisme, fins i tot si és efímer, pot tenir conseqüències profundes i duradores.